

ציידות של אנדרטאות

1,200 אנדרטאות לנופלים מצויות ברחבי הארץ, 105 מהן צילמו דרורה דומיני ופראנס לבה-נרב, תמיד בתוך הנוף, עם רך וחום והומור • ספרן 'כל מקום, נוף ישראלי עם אנדרטה' הוא מיסמך תרבותי • הנצחה מסוג אחר

ספר התצלומים 'כל מקום, נוף ישראלי עם אנדרטה' הוא פרי שיתוף פעולה בין שתי אמניות. דרורה דומיני (51) ופראנס לבה-נרב (45) ערכו מסע בן ארבע שנים ברחבי ישראל, כשהן מצלמות 'אנדרטאות תקומה', שהוקמו לזכרם של אנשים שנפלו על הגנת הארץ. כל אנדרטה מצולמת בתוך המקום שבו היא ניצבת: הקלא, עירוני, מירבירי. התצלומים כולם ריבועיים. הדרך והחום שבהם, הקומפוזיציות המוקפדות, ההומור ותשומת הלב לפרט הקטן המשמעותי, אינם משאירים את זה כיעור ספר הנצחה' תיעודי-מימסרי מופר. חוכמת הצילום וההרפסות העשויות היטב יוצרות מיסמך תרבותי חסר תקריב, גם מבחינת הנושא וגם מבחינת הטיפול בו.

לבה-נרב מזכירה את פגישתן עם המצבה של לטרון: "כל-כך הרבה נופלים! הבנו, שאנחנו חייבות לקחת מרחק רגשי מהטרגדיות שמאחורי השמות, כדי שנוכל לעבור, כדי שהלב לא יישבר. היה לי יתרון של מישור שלא נולד כאן. לא היכרתי חייל שמת. התחלנו עם אנדרטאות מאבן, לא בומבסטיות, תש"חיות. אחריהן עברנו לצלם אנדרטאות כבדות וגורנדיות יותר, מבטון ומטמכת. את אלה לא האבנו. היה בהן משהו גברי, כוחני ומתעלם מהאבל הפרטי של האדם."

דומיני: "בפנטסיה הראשונית שלי ראיתי רק תצלומים בשחור-לבן. אחרי-כך הרגשנו שצריך לצלם גם בצבע, בגלל הצבעוניות של האנדרטאות או של הנוף סביבן. רק מאוחר יותר החלו להיכנס גם אנדרטאות פרטיות: כאלה שהוקמו על ידי משפחה, ישוב, חיילי מתנה". אלה העשירו את האוסף בתום בחום ובאנושיות שבהן.

בפברואר 2000 הציגו השתיים תערוכה של אנדרטאות מצולמות ב'סרנאות האמנים' בתל-אביב. דומיני: "לא באו מספיק אנשים. אני חושבת שהנושא והזיכרון הרקומנטארי שלו הרתינו מבקרים". לבה-נרב: "גבר אחד נכנס ושאל בעצם: 'איפה עבודתן של דומיני?' אנשים לא הבינו את שיתוף הפעולה בין פסלת לצלמת".

באמת, אם התצלומים הם של לבה-נרב, איך אפשר להבין את זה בעבודה של שתיים?

דומיני: "גם אני צילמתי כל הזמן אלפי שקופיות. אבל התמונות של פראנס היו טובות יותר, והיה אצלה הפריים הריבועי. תשומת הלב שהיא מעניקה לדרברים היא מאוד לא צברית. העומק של האפורים אצלה, הריכוז שלה. בפראנס מצאתי איכות יקרה ונדירה".

לבה-נרב: "דרורה הוסיפה את המרץ שלה. שניים יותר חזקים מאחד. היא היתה המפיקה, התחקירנית. את הבחירה ואת העריכה עשינו יחד". דומיני: "כשעושים סרט, כולם מקבלים קרדיט, לא? הפרוייקט, פשוט, לא היה נוצר אם לא היינו שתינו".

המטרה הבאה שלהן היתה הפקת ספר. לא קטלוג לתערוכה אלא ספר עצמאי. בשנתיים הבאות צילמו 'השלמות' לגוף העבודה הקיים. הן בחרו לצלם את האנדרטאות בלי אנשים. לבה-נרב: "אנשים היו עלולים להשתלט על התמונה. זה היה הופך לאמירה על הקשר בין האנשים למקום". לכן הלכו בימי חול למקומות כפריים, כדי למצוא את האנדרטאות ללא אנשים וללא פיקניקים, ובשבתות יצאו השכם בבוקר לערים.

לבה-נרב: "האור לפעמים היה בלתי אפשרי. כתבנו ביומן הערות: 'לבוז ביום מעונן', 'לבוז בין הערביים', 'לבוז בשבע בבוקר'. לפעמים חיכינו שעה עד שענן נעמד בדיוק מעל האנדרטה". דומיני: "לפעמים זה ורם, לפעמים זה נקטע. בהתחלה היינו 'עושות' שתי אנדרטאות ליום. בסוף הגענו לשש".

כמו אספניות? דומיני: "לא. כמו ציירות. להיות שם ברגע הנכון מבחינת האור, הצמחייה, העונה בשנה. בשבילי, כאמנית סטודיו, זה היה לצאת מהמיקלט אל האור שבחוץ".

לבה-נרב: "תמיד נסענו עם סולס קשור על גגנו האוטו, כדי שאם נגיע לאנדרטה גבוהה מדי, נוכל לצלם אותה מהגובה הרצוי. בדרך כלל לא פגשנו שם אנשים. כשפגשנו הם היו חשדנים. מישור שאל למה אנחנו מצלמות? כשהסברנו, הוא נדהם: 'מה, יש פה אנדרטה?'".

בדיוק למציאות הזו מתייחס ד"ר אבנר בן-עמוס במאמרו בתחילת הספר, כצטטו את הסופר רוברט מוילי: "הדבר הכולל ביותר במצבות זיכרון הוא שאין שמים לב אליהן". בארץ כשלנו, שבה ניצבות, כאמור, 1,200 אנדרטאות לנופלים, רוב האנשים הפסיקו כבר מומן להבחין בהן.

באיזה מצב מצאתן את האנדרטאות? לבה-נרב: "הקהלילית בדרך כלל יותר משופחת, עם דשא ופרחים, אבל יש הריבה שמונחות. כנראה מנקים רק לפני חתום. אנשים עושים שם פיקניקים ומשאירים את הובל באתר הנצחה. יש אנדרטאות שמתחילות להתפורר".

ההחלטות והנסיעות לאתרים משותפות. שותפות יוצאת דופן. בהקדמה לספר (הוצאת חרגול), שכתב העורך, ד"ר מאיר ויגודר (לצד שלושה מאמרים, הדנים בהיבטים שונים של הזיכרון והנצחה, מאת אבנר ברעמוס, יעל שנקר ותנן חבר), הוא שואל האם האמניות מנציחות בו את הגישה המיסטית וההגמונית, המנסה לייצר זיכרון לאומי, או מצליחות להיות ביקורתיות ואירוניות. בשוה איתן ניסיתי לברר, בין השאר, גם את התשובה לשאלה זו.

דומיני: "התחלתי להתעניין בנושא דרך פיסול, בתחילת שנות התשעים. ראיתי תצלום באיכות נפלאה של פסל-אנדרטה של רוב פייגון, שנעשה על ידי הצלם נ. צפירי. זה יצר אצלי רעיון רומנטי, לא מגובש עדיין, שנקשר למיתוסים ולשאלה איך תרבות מציגה את עצמה. לפני כן השבתי שאנדרטאות



דרורה דומיני (מימין) ופראנס לבה-נרב (בין אברהם), ליד קיר זיכרון לחללי תש"ח בני ומת'ן

הן פסלים מכוועים שנכפים עלינו. התצלום של צפירי יצר עידון של האנדרטה. היו שם טעם טוב וחמלה".

לבה-נרב: "במהלך הפרוייקט הקורם שלי - כניסות בתים בתל-אביב - התחלתי לראות שאני יוצרת מהן, לא פעם, כעין מצבות. זה לא משהו שידעתי או תיכננתי מראש. את ההצעה של דרורה לצלם אנדרטאות קיבלתי בהתלהבות, למרות שלא ידעתי מה ייצא מזה". דומיני: "לא היה לנו מושג כמה אנדרטאות יש בארץ. התברר לנו, שיש כ-1,200. אני רצינית את כולן".

איך נקשר הפרוייקט לחיובן הפרטיים? האם התנסיתן באובדן ובאבל? לבה-נרב: "כשהייתי בת שנה, אבא עזב אותנו. בגיל שנה וחצי מתה סבתא. בגיל שש - הבעל השני של אבא, בתאונה. בגיל 11 דוד שלי, בתאונת מטוס. בגיל 18 בת-דרורה בת גילי, בתאונה. עד היום, בכל פעם שמישהו מאחד - בשבילי הוא כבר מת". דומיני: "בפעם ראשונה בחיי שמעתי על מישור שמת, הייתי בת ארבע.

תצלום: דודו מבר

התצלומים שבספר, 105 במיטפר, הם אנינים ומפייסים, נוגעים באנדרטאות ברוך ובאמפאטיה. המבט האירופי של לבה'נרב מצטיין בהומור עדין, שגובל באירוניה ומתיחס לפרטים קטנים: שלהבת המתכת שנפלה על צידה (בחורפיש), פירסומת 'משכנתאות' שקורצת מאחורי תוחת הויכרון (בטבריה), המילים 'יד לשריון' המוקרות מהעשב (בלטרון) כמו 'הוליווד' בקליפורניה. נראה לי, שדרך הומור רק זה עונות שתי האמניות על כובר הקונטקסט הלאומי הטראגי. המבט הנשי הכפול רומז ולא בועט.

דומיני: גם אם היתה בנו מחאה או ביקורת לגבי האנדרטה, מעשה הצילום הוא מעשה של אהבה.
לבה'נרב: גם אם לא אהבנו אנדרטה, ניסינו לעשות לה את הצילום הכי טוב שאפשר. כשחודרים למשהו לעומק, נותר גם קשר רגשי. זה תהליך של קבלה וטובלנות.

הביקורת כלפי האנדרטאות הגדולות נשארה: למה ג'יפ בתוך שיחי סברס? מצד שני, באנדרטאות הקהילתיות התחושה היא שזה באמת מקום של קדושה, שרוצים את זה מחלק מהיישוב, מהחיים, שילדים ישחקו שם בנגרות. אלה אנדרטאות שראות שפיות יותר. לא צריך טקס בשביל להגיע אליהן.

■ רינית שני

נהרג חייל מהקיבוץ שלי, מהכיתה של אחי".
לבה'נרב: סבא שלי היה עורך כל שנה ב'11 בנובמבר טקס אוכרה לציון יום השנה להפסקת האש בין צרפת לגרמניה במלחמת העולם הראשונה. הם עשו זאת בכיכר הכפר, ליד אנדרטה קטנה בצורת אוכל'סק. תזמורת הכפר היתה מנגנת מארשים והילדים שרו את ההימנון. סבא שלי היה נושא נאום לזכר הנופלים, ותמיד היה בוכה. רק בטקס הזה הוא היה בוכה".

דומיני ולבה'נרב נפגשו כאמהות לבנות באותה כיתה א' בתל'אביב. הבנות התחברו וגם האימהות. העבודה על הפרוייקט החלה בפברואר '98. בהתחלה הכל היה בלתי ידוע: איזו מצלמה עדיפה? איפה מוצאים אנדרטאות? מה זה יהיה – קיטלוג? תיעוד? הספר 'גלעד' (משרד הביטחון, 1989) סייע להן באיתור האנדרטאות. שלא כמו 'גלעד', שבהן לבודד את האנדרטאות מסביבתן, העדיפו הן להחזיר את האנדרטה אל הנוף ואל המקום שבהם היא ניצבת.

דומיני: רצינו לפרק את המשמעות של המונומנט, כלומר, להתייחס אליו כאל אובייקט בתוך מקום ולא רק כנושא של זיכרון ושכול".
לבה'נרב: מדובר בלב הקונסנווס, בבטן הרכה של המדינה.
דומיני: רצינו לעסוק בציבורי, במשהו שמחבר קהילות".

לתגובות: sifrut@yedioth.co.il

עורך: זיסית מתי

יום שישי

26 המועד לשלום

יום שישי 5.07.2022
יק'רמ אמילון